

Klió 2010/3.

19. évfolyam

ÚJKOR ÉS JELENKOR

Történelmi mítoszok és sztereotípiák az amerikai–mexikói viszonyban a XIX–XX. században

Az Amerikai Egyesült Államok és Mexikó viszonya ma sem mentes a feszültségektől. Elegendő talán arra a problémára utalni, amit a Mexikóból folyamatosan a gazdagabb északi szomszéd felé irányuló illegális bevándorlók tömegei jelentenek. Ezek a feszültségek azonban egyáltalán nem új keletűek, hanem mély történelmi gyökerekkel rendelkeznek. E kölcsönös meg nem értéssel terhelt múlt vizsgálatára vállalkozott tanulmányában *Vraukó Tamás*, a Nyíregyházi Főiskola oktatója.

A mai Egyesült Államok nyugati területei, eredetileg nem a brit gyarmatbirodalomhoz tartoztak. A Kanadából előrenyomuló franciák a XVII. század végétől vették fokozatosan birtokba a Mississippi folyó völgyét, amelyet XIV. Lajos királyról Louisianának neveztek el. A délnyugati területek és Florida pedig az új-spanyolországi alkirályság részeként a Spanyol birodalomhoz tartoztak. Az Észak-Amerikában 1754 és 1763 között zajló „hétéves” háború eredményeként, Louisiana Spanyolországhoz került, Floridát pedig Nagy-Britannia kapta meg. Ez utóbbi azonban csak az amerikai függetlenségi háborút lezáró párizsi békéig (1783) maradt brit fennhatóság alatt, amikor is visszakerült Spanyolország birtokába, a független Egyesült Államok nyugati határát pedig a Mississippi jelentette. Az újabb változást Napóleon feltámadt gyarmatosítási kísérlete hozta el, aminek nyomására Spanyolország 1800-ban visszaadta Louisianát Franciaországnak. E gyarmatosítási próbálkozás kudarcra és a kiújuló európai háború azonban arra késztették az első konzult, hogy 1803-ban eladja Louisianát az Egyesült Államoknak. A délnyugati területek azonban továbbra is spanyol, illetve 1821-es függetlenné válása után mexikói kézben maradtak.

A két fél viszonyát azonban feszültség és kölcsönös előítéletek kialakulása jellemezte. Ez nagyrészt annak volt köszönhető, hogy az amerikaiak és a mexikóiak több ízben is fegyverrel a kézben mérkőztek meg a terület birtoklásáért. Ez elsőként Texas kérdésében következett be, ahol az oda beköltöző amerikai telepesek kerültek szembe a mexikói hatóságokkal. Mindez fegyveres küzdelemhez és Texas függetlenségének az amerikai telepesek által történő kikiáltásához vezetett 1836-ban. E „texasi függetlenségi háború” során olyan, az előítéletek kialakulásában és megerősítésében nagy szerepet játszó mítoszeremtő eseményekre került sor, mint az Alamo erőd ostroma vagy Samuel Houston seregének győzelme a jóval nagyobb mexikói

sereg ellen a san jacintói csatában. ^[1] Texas végül csak 1845-ben nyert felvételt az Egyesült Államok tagállamai közé. A délnyugati területekért folytatott küzdelem az 1840-es évek végén nyílt háború kirobbanásához vezetett a két ország között (1846-48), amelynek eredményeként nagyjából a mai Kalifornia, Nevada, Utah, Arizona és Új-Mexikó államok területe került az Egyesült Államok birtokába.

Vraukó Tamás e feszültségekkel terhelt viszony alakulásával, pontosabban azzal foglalkozik tanulmányában, hogy a két fél milyen mítoszokkal és ideológiákkal támasztotta alá a délnyugati területekre vonatkozó igényeit. Amint a szerző megállapítja „meglehetősen kényelmetlen lenne nyíltan bevallani, hogy a küzdelem pusztán olyan zsákmányért folyik, mint a föld, a hatalom, különféle javak és a készletek. A meghódítandó földre támasztott igény igazolása érdekében ideológiára is szükség van” (157. o.). Az ilyesfajta „hódítási ideológiák” azonban ritkán öltenek alakot hivatalos politikai deklarációkban és dokumentumokban. Sokkal inkább olyan sztereotípiák és leegyszerűsített klisék formájában léteznek, amelyek széleskörűen elterjednek az egész közösségben, s amelyek a történetírásban, az irodalomban és a népi kultúrában is megjelennek. A mexikóiak számára, az elvesztett területek visszaszerzését alátámasztó ideológia fontos részét képezte Aztlán mítosza. Ezzel a szóval az azték civilizáció misztikus anyaországát jelölték, amelynek helyét ugyan pontosan sohasem határozták meg, de mindenképpen az új amerikai–mexikói határt képező Rio Grandétól északra helyezték el. Vraukó megállapítása szerint ennek az ideológiának kettős célja volt. Egyrészt azt igazolta, hogy a mexikóiak sohasem adták fel az új határtól északra fekvő területekre támasztott igényeiket, másrészt pedig azon mexikóiak számára szolgált támaszként, akik az Egyesült Államok által elfoglalt területeken éltek. Ők ugyanis mexikói identitásuk megtartásának eszközeként és egyesült államokbeli jelenlétük igazolásaként használhatták azt. Ez utóbbinak azért volt különös jelentősége, mert az új amerikai hatóságok gyakran idegenekként vagy külföldiekként tekintettek rájuk.

Amerikai részről a nyugati területek megszerzésének ideológiáját a „Manifest Destiny” (nyilvánvaló elrendeltség) eszméje jelentette. Mint Vraukó rámutat, ezen, a germán eredetű angolszász népek faji felsőbbrendűségét hangoztató ideológia segítségével igazolták az amerikaiak a mexikói területek elfoglalásának jogosságát, mondván, hogy azok sokkal jobb kézben vannak a magasabb rendű kultúrát és civilizációt képviselő amerikaiak kezében. Ezzel összefüggésben Vraukó Tamás azt hangsúlyozza, hogy hasonló, szintén a szociáldarwinizmusban gyökerező nézetek a viktoriánus Nagy-Britanniában is megjelentek a Brit Birodalom terjeszkedését igazolandó. A szerzőnek azonban arra is érdemes lett volna felhívni a figyelmet, hogy az amerikaiak „kivételességének” vagy „kiválasztottságának” gondolata az amerikai múltban is mélyen gyökerezett, gondoljunk csak a puritanizmusban fellelhető gondolatokra, az amerikai forradalomban aratott győzelem vagy az 1787-ben kidolgozott alkotmány által megteremtett politikai berendezkedés hasonló értékeléseire. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy a „Manifest Destiny” ideológiáját később, a spanyol-amerikai háborúban (1898) is felhasználták, mégis úgy véli, hogy a „legfontosabb szerepet Mexikó esetében játszotta” (159. o.). Vraukó, *Virágos Zsolt* elméletét felhasználva rámutat, hogy a „hamis propagandát” felhasználó mítoszok azt a célt szolgálják, hogy segítségükkel igazolják a rivális csoporttal szembeni politikai vagy katonai akciók jogosságát. „Amikor azonban az ilyesfajta propaganda a történetírásba és az irodalomba is utat talál, magát a valóságot, s ily módon a történetírás és az irodalmi művek hitelességét ássa alá” (159. o.).

A negatív sztereotipizálás jó példáját szolgáltatja a mexikóiak kettős, indián és európai eredetű identitásának amerikai értékelése. Ezt a kettős származást a mexikóiak egyik legfőbb értékükként és identitásuk egyik legfontosabb meghatározójaként fogták fel, míg az amerikaiak szemében alacsonyabb rendűségük bizonyítékeként jelent meg. A fentebb említett faji jellegű ideológiák alapján ugyanis, a XIX. századi amerikai értékelők a mexikóiak „tisza vérűségének” hiányát viselkedésük „civilizátlanságával” vagy politikai rendszerük alacsonyabb rendűségével hozták összefüggésbe.

A mexikóiakkal kapcsolatos negatív sztereotípiák a XX. század első felében is jócskán fennmaradtak az amerikai népesség körében. Vraukó Tamás azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy valamikor – a mexikóiak egyik származási ágát szolgáltató – spanyolok is az angolszász „Manifest Destiny” ideológiához nagyon hasonló eszmék jegyében fogtak hozzá az amerikai kontinens meghódításához. Erre Juan Ginés de Sepúlveda (1489–1573), a neves XVI. századi spanyol teológus példáját hozza fel a szerző, akinek a neve az indiánok pusztulása ellen tiltakozó Bartolomé de Las Casas-szal (1474–1566) folytatott vitákban vált

ismertté. [2] Amint arra – Fernando Alberto Rivera Saad egyik munkáját idézve – Vraukó is rámutat, a spanyol hódítók kegyetlenségét plasztikusan bemutató Las Casas nagymértékben járult hozzá a spanyolok amerikai működésével kapcsolatos negatív sztereotípiák kialakulásához. Ennek révén viszont maga is hozzájárult az angolszászok amerikai tevékenységének magasabb rendűségét hangoztató korábban említett mítosz kialakulásához, amely szerint az angolok azért mentek Amerikába, hogy betelepítsék azt, míg a spanyolok az Újvilág puszta kizsákmányolásával is megelégedtek. Így aztán „a rasszizmus és az előítéletek visszahulltak a spanyolokra” (161. o.)

Már az amerikai-mexikói háború előtti amerikai utazók is e felfogás jegyében ábrázolták a mexikóiakat és általában a latin-amerikaiakat. Ők és a háború után a mexikóiakkal foglalkozó amerikai szerzők paradicsomi gazdagságú területekként mutatták be a hispánok által benépesített földeket, amelyek azonban egy alacsonyabb rendű népesség kezében kihasználatlanul hevernek. E szerzők gyakorta alkalmazták azt az antik mitológiából vett allegóriát, amely gyönyörű, kíváncsú, termékeny, ámde érintetlen nőalakként ábrázolta a latin-amerikaiak által benépesített területet, amely rászorul egy erősebb partner, vagyis az Egyesült Államok gondoskodására. A XIX. század második felében is csak kevés olyan amerikai szerző akadt, mint Helen Hunt Jackson (1830–1885) a neves romantikus regényíró, aki nem csupán az indiánokat, hanem a mexikói amerikaiakat is kedvező módon mutatta be írásaiban.

Mindez oda vezetett, hogy a mexikói származású amerikaiak ábrázolására leegyszerűsített sztereotípiák alakultak ki az amerikai irodalomban és filmiparban. A férfiakat sötét bőrű, gyakorta túlsúlyos, borostás, fekete vagy sárgásbarna szemű alakokként mutatták be, akiknek a viselkedése sem volt túlságosan vonzó, mivel gyávák és megbízhatatlanok. S bár a családot úgy tüntették fel, mint amely fontos értékek megtestesítője a mexikói férfiak számára, a szexuális „trófeagyűjtésre” irányuló hajlamukat ugyanilyen fontos jellemvonásukként ábrázolták, ami mégis negatív megítélésüket erősítette. Kedvezőbb volt a mexikói nők ábrázolása, akiket „egy eltérő fajhoz tartozó egzotikus, gyönyörű misztikus” szépségekként jellemeztek (164. o.). Ebben a helyzetben csak az 1960-as évektől, a mexikói amerikaiak politikai mozgalmainak fellendülésétől következett be lényeges változás. A mexikói amerikaiak nagy erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy valódi kultúrájukat megismertessék a többségi társadalommal, az „angolszász” amerikaiak pedig már nem olyan ellenségekként tekintettek a chicanókra, akik komolyan elvitathatták volna a délnyugati területek hovatartozását. Ez azt jelenti, hogy már egyik félnek sem volt szüksége olyan mértékben

„alátámasztó” ideológiákra, mint korábban. A két fél közötti közeledésben a „politikai korrektség” kialakuló felfogása is szerepet játszott, ám a jelenség ezzel korántsem magyarázható meg teljesen. A chicano népesség számarányának növekedése új öntudatot biztosít a mexikói amerikaiak számára, akinek kegyeit azok a politikusok is egyre inkább keresik, akik eséllyel akarnak részt venni az országos politikában. Mindez azt eredményezte, hogy a mexikóiakkal kapcsolatban egyre kevésbé alkalmazhatók a korábbi negatív sztereotípiák. Ez azonban nem jelenti azt, hogy azok érvénye teljes mértékben elmúlt volna. Amint zárógondolatában Vraukó Tamás megállapítja „a klisék és az ellenséges ábrázolások közül sok még mindig él, s valószínű, hogy a mindkét fél részéről megnyilvánuló jelenlegi jóakarát, türelem és erőfeszítések ellenére, még sokáig tovább kísértik majd annak a két népnek a gondolkodását, akiknek ősei egykoron háborút vívtak egymással a kontinens birtoklásáért” (164. o.)

Tamás Vraukó: *Borderline Ideology: The myth of Aztlán of the Mexicans versus the „Manifest Destiny” of the Americans along the Spanish Borderlands Frontier* (A határvidék ideológiája – A mexikóiak Aztlán-mitosza, szemben az amerikai „Manifest Destiny” eszmével a spanyol határvidéken). *Ideology and Rhetoric – Constructing America*. Ed. Bożenna Chylińska. Newcastle-upon-Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2009. 157–165. o.

Lévai Csaba

[1] A mai San Antonióban lévő Alamo missziót körülbelül kétszáz amerikai texasi védte a háromezer főre tehető mexikói sereggel szemben. Az 1836. február huszonharmadika és március hatodika között tartó ostromnak – néhány túlélő kivételével – valamennyi védő áldozatul esett, köztük az amerikai köztudatban kialakulóban lévő Nyugat mitológia olyan kultikussá váló figurái, mint James Bowie (1796–1836) a híres Bowie kés „megalkotója” vagy Davy Crockett (1786–1836) a legendás nyugati hős.

[2] Las Casasra és a nézeteiről folytatott vitákra lásd Wojciech Giertych: utószó. In Bartolomé de Las Casas: *Rövid beszámoló az Indiák elpusztításáról*. Paulus Hungarus – Kairosz, Bp., 1999. 154–192. o.